

**BIBLIOGRAFIE
TAALBESCHOUWING**

bibliografie

In 1978 verscheen het Advies over het grammatica-onderwijs in de lagere school waarin de ACLO-M een pleidooi hield voor de afschaffing van het op zichzelf staande systematische grammatica-onderwijs in de lagere school. De tijd die aan dat onderwijs besteed wordt, zou beter besteed kunnen worden aan onderwijs in taalvaardigheid en eventueel aan taalbeschouwing. Dit advies ontketende niet alleen een heftige discussie over het nut van het grammatica-onderwijs, maar ook over het begrip taalbeschouwing. Wat is taalbeschouwing? Wat zijn de doelstellingen van het taalbeschouwingsonderwijs? Wat is de plaats van het onderdeel taalbeschouwing in het leerplan Nederlands? Deze vragen werden door velen gesteld; antwoorden waren echter nauwelijks voorhanden. Deze bibliografie beoogt een overzicht te geven van publikaties waarin het begrip taalbeschouwing verder uitgewerkt wordt. Deze uitwerking kan de vorm aannemen van concrete lesvoorstellen, een theoretische verdieping van het begrip taalbeschouwing, een beschouwing over de plaats van taalbeschouwing in het leerplan, of een combinatie van deze benaderingen. Het cruciale criterium voor opname van een publikatie in deze bibliografie wordt daarmee of in die publikatie geprobeerd wordt een bijdrage te leveren aan een alternatief voor het traditionele grammatica-onderwijs en daarmee aan de vernieuwing van het moedertaalonderwijs.

Beperkingen

De hierboven geschetste benadering leidt tot een aantal gewilde beperkingen. Ten eerste zijn publikaties waarin voorstellen tot vernieuwing van het traditionele grammatica-onderwijs gedaan worden, of die voorstellen

voor grammaticalessen bevatten, buiten beschouwing gelaten. Een tweede beperking is dat methodes niet zijn opgenomen. De overweging hiervoor is dat er voldoende alternatieven zijn voor degene die zich daarover wil informeren. We denken daarbij niet alleen aan de activiteiten van uitgeverijen, maar ook aan

de mogelijkheden die de Centrale Registratie Leermiddelen¹ biedt en aan een publikatie als *Wegwijzer Taalbeschouwing* (Beernink, Dam & Van Gelderen 1986).

Een derde beperking is dat alleen publikaties waarin taalbeschouwing centraal staat zijn opgenomen. Dit betekent dat didactische handleidingen buiten beschouwing zijn gebleven, ook al wordt daarin uitgebreid aandacht besteed aan taalbeschouwing, zoals bijvoorbeeld *Moedertaaldidactiek* (Leidse Werkgroep Moedertaaldidactiek 1986). De vierde beperking is een afbakening in de tijd. Het advies van de ACLO-M over het grammatica-onderwijs heeft een belangrijke impuls gegeven aan het ontwikkelen van alternatieven voor dat onderwijs. Dat betekent natuurlijk niet dat voor 1978 nooit nagedacht is over inhoud, plaats en doelstellingen van het grammatica-onderwijs en mogelijke alternatieven. We zouden auteurs als Van Calcar, Meddens en Nieuwenhuis ernstig tekort doen door 1978 als begin-datum voor deze bibliografie te nemen. De systematische bezinning op taalbeschouwing als alternatief voor het grammatica-onderwijs begint wat ons betreft in 1973 als op het VON-congres het onderwerp taalbeschouwing ter discussie wordt gesteld. Daarom betreft deze bibliografie in principe publikaties uit de periode 1 januari 1973 — 1 september 1986. In concreto zijn voor die periode alle jaargangen van *Levende Talen* en *Moer* systematisch onderzocht. Uitgaande van deze publikaties is verder gezocht via de 'sneeuwbal-methode': ook de in deze publikaties opgenomen bibliografieën werden geraadpleegd. Tenslotte hebben we ons gehouden aan de ijzeren wet voor samenstellers van bibliografieën: neem alleen op wat je daadwerkelijk onder ogen hebt gehad. Dit resulteerde in een ongewilde beperking. Op het oog interessante publikaties waarvan we wel een titelbeschrijving hadden maar die niet (tijdig) achterhaald konden worden, zijn in deze bibliografie niet opgenomen. We pretenderen dan ook niet dat deze bibliografie volledig is. Aanvullingen zijn van harte welkom op het adres van de eerste auteur en zullen verwerkt worden in een herziene versie van deze bibliografie.

De verwerking van de gegevens

Om de geselecteerde publikaties optimaal te ontsluiten zijn ze ondergebracht in een

gegevensbestand² waarin, behalve de gebruikelijke bibliografische informatie, ook gegevens over de inhoud van het artikel of de publikatie werden vastgelegd. Dit maakt het mogelijk de alfabetisch geordende bibliografie ook te raadplegen aan de hand van vragen als: Welke publikaties bevatten lesvoorstellen voor het basisonderwijs? Welke publikaties gaan in op het begrip 'taalbeschouwing'? De betreffende registers vindt u na de bibliografie.

Noten

- 1 De Centrale Registratie Leermiddelen is gevestigd in Enschede (Postbus 2041, 7500 CA Enschede, tel. 053 — 840246 of 840247). De relevante leermiddelengidsen zijn *Basisonderwijs* 1986, *Zorgverbreding Basisonderwijs* 1986 en *Nederlands VO* 1986. Een beschrijving van deze gidsen is te vinden in de (gratis) folders die bij het secretariaat van de CRL kunnen worden aangevraagd.
- 2 De gegevens zijn verwerkt op de computer van de Vakgroep Alfa-informatica, Universiteit van Amsterdam, met behulp van het programma Fox-base, een met DBase II compatibele database.

Literatuur

Beernink, R., E. Dam & A. van Gelderen *Wegwijzer in de Taalbeschouwing* Enschede, SLO, 1986
Leidse Werkgroep Moedertaaldidactiek *Moedertaal-didactiek. Een handleiding voor het voortgezet onderwijs* Muiderberg, Coutinho, 1986 (vierde, herziene druk)

- 1
ACLO-M/SLO
Over onderwijs in taalbeschouwing
Enschede, SLO, 1981 [159 p.]
Dit boekje verscheen onder de verantwoordelijkheid van de ACLO-M en de SLO. De auteurs (A. Kamer & J. Sturm) bespreken in deel A de volgende onderwerpen: hoe een team tot een stellingname ten aanzien van het grammatica-, taalbeschouwingsonderwijs kan komen; wat de mogelijke inhoud van taalbeschouwing kunnen zijn; waartoe taalbeschouwing een middel kan zijn en welke doelen het kan dienen; hoe het taalbeschouwingsonderwijs georganiseerd kan worden; welke praktijkvoorbeelden er zijn. In deel B bespreken zij de voorgeschiedenis van en de reacties op het *Advies over het grammatica-onderwijs* van de ACLO-M.
- 2
Aalberts, H. W.I.M. van Calcar & H. Meddens
'Taalbeheersing + Taalbeschouwing = Onderwijs in het Nederlands'
In: *Moer* 1974/3 [p. 134-146]
Het verslag van de sectie Taalbeschouwing van het VON-congres 1974. In 'Taalbeschouwing is politiek' beschrijft Van Calcar een uit vijf niveaus (syntaxis, semantiek, pragmatiek, psycholinguïstiek, sociolinguïstiek) en vier vaardigheden (lezen, schrijven, spreken, luisteren) bestaand model voor het taalbeschouwingsonderwijs. In 'Moedertaalonderwijs en Nederlands' betreft Meddens het onderscheid thuistaal-ABN op het taalbeschouwingsonderwijs. Bij het onderwijs in produktieve vaardigheden aan basisschoolleerlingen moet de thuistaal een belangrijke rol spelen, bij de receptieve vaardigheden het ABN. In 'Het praktikum: Bladen voor het boek Nederlands' beschrijft Aalberts summier enkele lessen over vergelijken en reclametaal.
- 3
Ankone, R. e.a.
Taal gebruiken
Groningen, Wolters-Noordhoff, 1978 [DCN Cahier 6, 154 p.]
Nederlandse bewerking van *Language in use* (Doughty, Pearce & Thornton). Een verzameling ideeën om met taal in de klas bezig te zijn plus aanwijzingen hoe deze ideeën in concrete lessen om te zetten. Omvat de delen 'Taal — aard en functie' (4 thema's), 'Taal en individu' (3 thema's), 'Taal en maatschappij' (3 thema's). Elk thema bestaat uit circa 10 lesseries.
(Als register op de lesonderwerpen kan Van Peer (1982) gebruikt worden.)
- 4
Beernink, R.
'Lezen en taalbeschouwing'
In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [8, p. 55-58]
De auteur vestigt de aandacht op taalbeschouwelijke

momenten in het leesonderwijs.

- 5
Beernink, R. & H. van Wessel
'Taalbeschouwing op de kleuterschool. Een "eng" gebied?'
In: *De Wereld van het Jonge Kind* 1983/2 [p. 41-43]
De auteurs betogen dat ook op de kleuterschool aan taalbeschouwing gedaan wordt, zij het onder andere noemers, bijvoorbeeld 'uitbreiding van de woordenschat'.
- 6
Beernink, R. & H. van Wessel
'Taalbeschouwing met 4- tot 8-jarigen'
In: *De Wereld van het Jonge Kind* 1983/5 [p. 127-130]
De auteurs bespreken over welke onderwerpen met jonge kinderen aan taalbeschouwing gedaan kan worden.
- 7
Besien, F. van & M. Spoelders
'Van schoolspraakkunst naar pedagogische grammatica'
In: *Levende Talen* nr 305 (1974) [p. 97-108]
Een theoretische verhandeling over de mogelijkheden en het nut van taalbeschouwing (c.q. taalexploratie) met betrekking tot een vergroting van de taalvaardigheid van leerlingen. De auteurs betwijfelen de effectiviteit van het traditionele grammatica-onderwijs en schetsen mogelijke alternatieven.
- 8
Bolte, H., W. Herrlitz & L. Lentz
'Reflectie over taal'
In: *Gramma* jrg. 6, nr 1 (1982) [p. 72-79]
De auteurs gaan na welke bijdrage een taalwetenschappelijke analyse kan leveren aan het taalonderwijs. Daarvoor is inzicht nodig in hoe leerlingen reflecteren over taal en hoe dat verder ontwikkeld kan worden. Dit vereist onderzoek vanuit het perspectief van de leerlingen c.q. taalwetenschappelijk onderzoek in de vorm van een analyse van de klasse-interactie.
- 9
Bonset, H.
'Gerichte taalbeschouwing'
In: *Levende Talen* nr 341 (1979) [p. 348-351]
Bespreking van Nieuwenhuijsen *Gerichte taalbeschouwing* (1978). De auteur geeft een kort overzicht van de inhoud. Ondanks zijn positieve oordeel formuleert hij enkele kritiekpunten, bijvoorbeeld dat Nieuwenhuijsen weinig ruimte laat voor taalbeschouwing als doel op zich en dat Nieuwenhuijsen niet onderkent dat zich ook op pragmatisch terrein lacunes voor kunnen doen.

10

Bonset, H., W. van Calcar, H. Meddens e.a.

'Een ander Nederlands: taalbeschouwing'

In: *Moer* 1975/3 [p. 167-183]

Dit verslag van het VON-congres bestaat uit drie delen. In het eerste deel 'Theorie' wordt de verdere ontwikkeling van het taalbeschouwingsmodel geschetst en worden enkele begrippen uit de taalbeschouwingstheorie (communicatie, meta-communicatie en pragmatiek) verduidelijkt. Deel twee 'Praktijk' is de neerslag van wat praktijkgroepen op het congres produceerden: de bewerking van een schoolboek in taalbeschouwelijke zin en taalbeschouwing in verband met het praat- en luisteronderwijs. In deel drie 'Bevrijding' wordt taalbeschouwing in verband gebracht met het congressthema: emancipatorisch moedertaalonderwijs.

11

Boschman, R.

'Synoniemen en homoniemen'

In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [7, p. 49-54]

De auteur beschrijft een aantal geplande lessen taalbeschouwing voor klas 5/6 van het basisonderwijs over synoniemen en homoniemen.

12

Bruls, J.

'Over onderwijs in taalbeschouwing'

In: *Levende Talen* nr 384 (1983) [p. 414-416]

Interview met Albert Kamer, coördinator van ACLO-M. Gesprek over taalbeschouwing, grammatica en de SLO, naar aanleiding van het in 1981 verschenen boekje *Over onderwijs in taalbeschouwing* (ACLO-M/SLO 1981).

13

Buys, A.

'Reflecteren op het opstel'

In: *Moer* 1984/3 [p. 2-12]

De auteur beschrijft een thematische lessenserie over opstel schrijven. In een reeks van acht lessen wordt geprobeerd door middel van reflectie op de eigen opstellen en die van medeleerlingen tot verbetering van de schrijfvvaardigheid te komen. Daarnaast worden doelstellingen van en ervaringen met de lessen beschreven.

14

Buys, A.

'Taalvaardig zijn'

In: *Moer* 1984/4 [p. 39-50]

De auteur beschrijft een thematische lessenserie over 'taalvaardig zijn'. Op basis van de eigen ervaringen van leerlingen met communicatieproblemen wordt ernaar gestreefd om door reflectie op eigen taalvaardigheden meer zicht op de eigen communicatiemogelijkheden te krijgen. De ervaringen van leerkracht en leerlingen worden beschreven evenals de doelstellingen van de reeks lessen.

15

Calcar, W.I.M. van

Taalbeschouwing

Purmerend, Muusses, 1975 [DCN Cahier 2, 95 p.]

Na een persoonlijke stellingname (Voorwoord)

schetst de auteur in deel 1 (10 hoofdstukken plus bibliografie) zijn theoretisch kader. Dit omvat onder meer een historische schets, hoofdstukken over psycholinguïstiek, sociolinguïstiek, Nederlands en moedertaal, een communicatiemodel en een beschouwing over de plaats van taalbeschouwing. In deel 2 (9 hoofdstukken) komt de praktijk (kleuterschool tot en met universiteit) aan de orde. Hierin wordt een groot aantal voorstellen voor taalbeschouwingslessen uitgewerkt.

16

Calcar, W.I.M. van

'Pragmatiek en semantiek'

In: Van Paassen, Rijlaarsdam & Zwitserlood (red.)

1984 [p. 86-111]

Aan de hand van een voorbeeldtekst laat de auteur zien wat de pragmatiek en de semantiek te bieden hebben aan het taalonderwijs. Hij stelt de taalhandeling centraal en belicht hiervan het maatschappelijke, het cognitieve en het sturende aspect. Daarnaast komt het subjectieve karakter van de werkelijkheid aan de orde.

17

Calcar, W.I.M. van & H. Meddens

'Dat gelul van jou; meer over taalbeschouwing'

In: *Moer* 1973/3 [p. 77-88]

De auteurs geven een samenvatting van de stand van zaken ten aanzien van het taalbeschouwingsonderwijs en kondigen de oprichting van Grammaticom aan.

18

Calcar, W.I.M. van & H. Meddens

'Nederlands: eenheid van taalgebruik en taalbeschouwing'

In: *Levende Talen* nr 321 (1976) [p. 536-565]

Het verband tussen taalgebruik als handelings-systeem en taalbeschouwing als besprekings-systeem vormt de basis van deze uiteenzetting. De auteurs bepleiten een longitudinale aanpak waarbij het criterium voor het geven van taalbeschouwings/grammatica-onderwijs is: heeft het geleerde een functie in het handelings-systeem?

19

Dam, E. & A. Rasenberg

'Geliëgd of gelogen?'

In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [3, p. 11-16]

De auteurs schetsen een uit vijf stappen bestaand model waarmee een leerkracht gebeurtenissen in de klas kan uitwerken tot een les taalbeschouwing.

20

Damsma, H., J. Griffioen, B. Prins e.a.
Taalbeschouwing als reflectiviteit. Eerste verslag van het onderzoeksproject Reflectiviteit
Enschede, SLO, 1985 [Studies in Leerplanontwikkeling 4, 134 p.]

In hoofdstuk 1 van dit onderzoeksverslag worden verschillende opvattingen over taalbeschouwing besproken en vergeleken. De auteurs kiezen voor taalbeschouwing als reflectiviteit. In hoofdstuk 2 wordt de onderzoeksmethode (ontwikkelingsonderzoek) verantwoord. In hoofdstuk 3 beschrijven de twee bij het onderzoek betrokken leerkrachten hun ervaringen met de gegeven lessen. In hoofdstuk 4 bespreken de onderzoekers hun bevindingen, formuleren zij vraagstellingen waarmee zij geconfronteerd werden en gaan zij in op theoretische gezichtspunten. In hoofdstuk 5 worden de conclusies weergegeven en probleemstellingen voor vervolgonderzoek geformuleerd.

21

Dekkers, P.
'Woordenrijk'
In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [4, p. 21-27]
De auteur geeft een aantal suggesties voor taalbeschouwingslessen over 'woorden' (woordlaboratorium, woordenlijst, woordmelodie, modewoorden).

22

Dekkers, P.
'Kinderen, bezig met taalregels, zijn ware jonge onderzoekers'
In: *Onderwijs en Opvoeding* jrg. 25 (1973), nr 3 [p. 59-62]
De auteur betoogt dat de taalstructuur wel op een systeem lijkt, maar niet consequent gesystematiseerd is. Daaraan moeten didactische consequenties verbonden worden. Hij schetst enkele alternatieven naar aanleiding van de begrippen morfologische en syntactische valentie.

23

Dekkers, P.
Werkplan taal 3. Taalbeschouwing
's Hertogenbosch, Malmberg, 1982 [104 p.]
Een ideeënboek voor onderwijsgevenenden in de opbouw van de basisschool. De lesvoorbeelden zijn uitgewerkt in een inleiding voor de leerkracht, een uitwerking voor de klas, verdere suggesties, een bibliografie met verwijzingen naar gebruiksmateriaal. Aan de orde komen de voorbeelden: thema's, mondelinge communicatie, taalvormen, spelen met taal.

24

Dekkers, P. & G. van Hierden
'Taalbeschouwing zonder drempels'
In: *Moer* 1983/3-5 [p. 135-141]
In het artikel wordt een longitudinaal plan (kleuterschool - voortgezet onderwijs) geschetst voor een

taalbeschouwing die gericht is op vergroting van de taalvaardigheid.

25

Dort-Slijper, M. van
'Grammatica in het basisonderwijs'
In: Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984 [p. 80-87]
Tekst van een lezing, gehouden op de conferentie 'Taalbeschouwing ter discussie'. De auteur schetst enkele opvattingen over het grammatica-onderwijs op de basisschool. Zij heeft bezwaar tegen het centraal stellen van de zinsken, een syntactisch noch semantisch duidelijk te markeren eenheid, en vraagt meer aandacht voor betekenisrelaties. Zij pleit ervoor grammatica als onderdeel van het taalbeschouwings-onderwijs niet af te schaffen maar te vernieuwen.

26

Eemeren, F. van & R. Grootendorst
'Wat hebben we ook weer? Argumentatieleer!'
In: Van Paassen, Rijlaarsdam & Zwitserlood (red.) 1984 [p. 112-130]
Na een inleidende paragraaf waarin de auteurs de theorievorming over argumentatie schetsen, beperken zij zich tot één benadering: een dialectische argumentatieleer. Dit theoretische standpunt wordt gedemonstreerd aan een cursus betooganalyse met als elementen het onderkennen van een meningsverschil, het interpreteren van een betoog, en het ontleden van de argumentatiestructuur. In een slotparagraaf bespreken ze onder welke voorwaarden argumentatieleer op school gegeven kan worden en geven ze een voorbeeld van een analyse-opdracht.

27

Elshout, H. van den
'Je gebruikt te veel "en". Taalbeschouwing in de Freinetklas'
In: *Over Vernieuwing* jrg. 3 (1983), nr 3 [p. 9-16]
In Freinetscholen wordt geen taalmethode gebruikt maar schrijven de leerlingen zelf de teksten waarmee gewerkt wordt. Bij de bespreking van deze teksten worden aspecten als opbouw, spelling, stijl beschouwd.

28

Fase, G.
'Taalbeschouwingsonderwijs in een multiculturele groep'
In: Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984 [p. 75-79]
Tekst van een lezing, gehouden op de conferentie 'Taalbeschouwing ter discussie'. De auteur betoogt dat taalbeschouwingsonderwijs in een multiculturele groep alleen lukt als het in het taalhandelen verweven is. Zij werkt dit uit voor het schrijven/spelonderwijs. Het bespreken en corrigeren van geschreven teksten voor ze gedrukt worden is een bij uitstek geschikt moment voor taalbeschouwing, gezien de

eisen die de kinderen zelf aan die teksten stellen.

29

Fase, G.

'Taalbeschouwingsonderwijs in een multiculturele groep'

In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [5, p. 29-34]

Identiek aan Fase 1984 [zie aldaar].

30

Frank, H. & L. de Groot

'Werken met: Het woordenboek in je achterhoofd'

In: *Levende Talen* nr 395 (1984) [p. 500-503]

De auteurs beschrijven hun praktijkervaringen met Taks (1982). Ze geven enkele lesverslagen en concluderen dat het lespakket veel, vaak leuke, oefenstof maar te weinig leerstof biedt; dat het reflectieprobleem onderschat wordt; dat de lessen te taalkundig zijn en dat ze cursorisch het best tot hun recht komen.

31

Gelderden, A. van

'Reflectie in het onderwijs. Een bespreking van taalbeschouwing als reflectiviteit'

In: *Spiegel* jrg. 4 (1986), nr 2 [p. 67-76]

Bespreking van Damsma e.a. 1985. Na een korte weergave van de inhoud betoogt de auteur dat de onderzoekers niet consequent zijn in hun methodologische opvattingen; actie-onderzoek wordt gecombineerd met empirische vraagstellingen. Vervolgens formuleert hij drie specifieke kritiekpunten: 1. het onderzoeksveld is niet systematisch ingeperkt; 2. de presentatie van de onderzoeksresultaten is te impressionistisch; 3. de structuur van het verslag is onoverzichtelijk en maakt het ontoegankelijk.

32

Giesbers, H. & S. Kroon

'Intercultureel onderwijs, moedertalen anders dan standaard-Nederlands en taalbeschouwing'

In: *Moer* 1986/2 [p. 116-124]

De auteurs bepleiten de noodzaak van intercultureel onderwijs op alle basisscholen, naar aanleiding van het toenemende aantal allochtone kinderen in Nederland. Zij zien taalbeschouwingsonderwijs als het middel bij uitstek om allochtone en autochtone taalvariëteiten in de samenleving te integreren, en zodoende tot een cultureel pluralisme te komen. Zij gaan in op het begrip taalbeschouwing op basis van reeds verschenen literatuur. Vervolgens doen de auteurs enkele globale lessuggesties voor de basisschool, opgesplitst in taalbeschouwelijke suggesties met betrekking tot het bereiken van interculturele doelen enerzijds en taalbeheersingsdoelen anderzijds.

33

Glopper, K. de & G. Rijlaarsdam

'Taalbeschouwing als alternatief voor traditioneel grammatica-onderwijs?'

In: *Levende Talen* nr 379 (1983) [p. 93-103]

Kritische beschouwing van de ACLO-M/SLO-nota *Over onderwijs in taalbeschouwing* (1981). De auteurs bespreken eerst de manier waarop de voors en tegens van het grammatica-onderwijs tegen elkaar zijn afgewogen; vervolgens de doelstellingen, inhoud, organisatie en werkvormen van taalbeschouwing. Zij concluderen dat taalbeschouwing op dit moment nog geen alternatief voor het grammatica-onderwijs vormt.

34

Griffioen, J.

'Taalvaardigheid = taalgebruik + taalbeschouwing'

In: *Levende Talen* (1975) [p. 478-491]

De auteur reageert in dit artikel op de denkbeelden van Van Calcar (1975). De belangrijkste kritiek richt zich op de integratie van hulpdisciplines (socio-, psycho- en pragmalinguïstiek) in het taalbeschouwingsonderwijs. In het laatste gedeelte wordt een mogelijk alternatief uiteengezet.

35

Griffioen, J.

'Reflecteren'

In: *Spiegel* jrg. 1 (1983), nr 3 [p. 97-100]

Bespreking van F.A.J. Korthagen *Leren reflecteren als basis van de lerarenopleiding* Harlingen, Flevo-druk, 1983 [dissertatie UvA, SVO-reeks 67]. De auteur legt een verband tussen Korthagens visie op reflectie en taalbeschouwing.

36

Groningen, A. van & P. Zevenbergen

'De taal der dieren: een taalbeschouwingsles'

In: *Levende Talen* nr 403 (1985) [p. 403-404]

Uitgaande van een hoofdstuk uit *Universele Taalkunde* van V. Fromkin en R. Rodman (Nederlandse bewerking: A. Neijt, Dordrecht, Foris Publications, 1983) beschrijven de auteurs een les taalbeschouwing over de taal der dieren.

[Het bij deze les behorende opdrachtenstencil is afgedrukt in *Levende Talen* nr 405, p. 548-549.]

37

Groot, H. de & J. Kleinepier

'Traditionele grammatica en taalbeschouwing'

In: *Levende Talen* (1984) [p. 406-407]

Een bespreking van *Traditionele grammatica en taalbeschouwing* van W. Piijffers. De auteurs menen dat in dit boek op een te grote doelgroep wordt gemikt, hoewel daardoor alle onderwijsniveaus (PA, LO, MO) informatie eruit kunnen putten. Bovendien wordt volgens hen een verband gelegd tussen theorie en praktijk, hoewel een alternatief taalbeschouwingsonderwijs niet concreet wordt gemaakt.

38

Haans, A.

'Taalbeschouwing en taalbeheersing'

In: *Moer* 1975/4 [p. 224-230]

De auteur maakt een onderscheid tussen performance-verbetering (bijvoorbeeld concentratie-oefeningen) en competence-uitbreiding. Het laatste wordt als wezenlijk gezien voor het moedertaalonderwijs en kan alleen tot stand komen op basis van taalbeschouwing. Competence-uitbreiding wordt mogelijk geacht ten aanzien van onder andere het lexicon, transformationele relaties en de taalgebruikssituatie.

39

Hagen, A. & J. Sturm

Dialect en school

Groningen, Wolters-Noordhoff, 1982 [DCN Cahier 12, 144 p.]

Hagen bespreekt in 'Dialect' (p. 113-117) het verschijnsel dialect en dialectgebruik, speciaal in relatie tot het onderwijs. In 'Onderwijs in dialectbeschouwing' (p. 118-144) legitimeert Sturm dialectbeschouwing (aansluiting bij het bekende, bestrijding vooroordelen, wegnemen leerbelemmeringen van dialectsprekende kinderen) en plaatst het binnen het taalbeschouwingsonderwijs. Suggesties voor de organisatie van onderwijs in dialectbeschouwing worden gevolgd door drie lesvoorstellen.

40

Hagen, T.

'Monitoring en taalbeschouwing'

In: Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984

[p. 88-94]

Tekst van een lezing, gehouden op de conferentie 'Taalbeschouwing ter discussie'. De auteur legt een verband tussen monitoring en reflectie. Dit leidt tot een driedimensionale (referentieel, interactioneel, formeel/normatief) benadering van het taalbeschouwingsonderwijs. De auteur pleit voor een evenwichtige vertegenwoordiging van deze dimensies in het moedertaalonderwijs en waarschuwt voor een te eenzijdige nadruk op communicatief onderwijs.

41

Hezemans, M.

'Vragen stellen'

In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [7, p. 43-48]

De auteur deed onderzoek naar de manier waarop allochtone kinderen vragen stellen en beschrijft hier een reeks lessen om hun inzicht en vaardigheid in het stellen van vragen te vergroten.

42

Hogendorp, A., M. Koppers, I. van Meelis e.a.

'Taalbeschouwing op de basisschool'

In: Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984

[p. 25-63]

Tekst van de voorinformatie voor de deelnemers aan

de conferentie 'Taalbeschouwing ter discussie'. Bevat bio- en bibliografische gegevens over de inleiders op de conferentie, toelichtingen op de inleidingen en discussiepunten. In een nabeschuiving formuleren de auteurs zes stellingen over taalbeschouwing.

43

Hoven, P. van den

'Betoog beschouwen'

In: Van Paassen, Rijlaarsdam & Zwitserlood (red.)

1984 [p. 131-153]

De auteur behandelt de beschouwing van argumentatie in teksten aan de hand van twee thema's: 1. het herkennen van argumentatiestructuren; 2. het beoordelen van argumentatie als positiekeuze in een kwestie in discussie. In een inleidende paragraaf plaatst hij deze thema's binnen een taalverkeerstaak die weinig aandacht krijgt in het onderwijs: het formuleren van een kritiek op een betogende tekst.

44

Hubers, G.

'Taalbeschouwing'

In: *Moer* 1979/4 [p. 8-20]

Het verslag van het onderdeel taalbeschouwing van het VON-congres 1979. Beschrijft de uitkomst van discussies over een taalbeschouwelijke benadering van spelling en tekstontleding. De auteur gaat in op de verhouding tussen theoretische inzichten en de praktijk van het moedertaalonderwijs en schetst een algemene taaltheorie voor de school.

45

Hulshof, H.

'Taalwetenschap en het vak Nederlands'

In: Van Paassen, Rijlaarsdam & Zwitserlood (red.)

1984 [p. 154-176]

De auteur belicht de verhouding tussen taalwetenschap en het moedertaalonderwijs. Hij plaatst verschillende opvattingen over taalbeschouwing en enkele methodes in een schema met als dimensies didactiek (niet disciplinair — sterk disciplinair) en doelstellingen (praktisch gericht — intellectueel gericht). Ten aanzien van de onderwijsleersituatie wordt een onderscheid gemaakt tussen meta- (verbonden met taalvaardigheidslessen) en extra- (reflectie op taal als doel op zich) communicatieve taalbeschouwing. De extra-communicatieve taalbeschouwing wordt uitgewerkt door een schets van wat de taalkunde te bieden heeft en door enkele praktijkvoorbeelden.

[Dit artikel staat in de inhoudsopgave vermeld als: 'Taalwetenschap en moedertaalonderwijs'.]

46

Jansen, F.

'Taalkunde, taalbeschouwing of toch maar ontleden?'

In: *Levende Talen* nr 402 (1985) [p. 347-349]

Bespreking van E.A. Binnerts en J.M. van der Horst *Jan Klaassen op herhaling. Een andere kijk op grammatica*, Hulshofs artikel 'Taalwetenschap en moedertaalonderwijs' (in: Van Paassen, Rijlaarsdam & Zwitserlood (red.) 1984) en Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) (1984).

47

Jansen, F. & M. Baeyens

'Autotaalbeschouwing'

In: *Moer* 1980/5 [p. 12-18]

De auteurs beschrijven een reeks taalbeschouwingslessen naar aanleiding van autonamen. Zij constateren dat bij lessen als deze ook maatschappelijke en historische aspecten betrokken moeten worden.

48

Klein, R.

'Gerichte taalbeschouwing'

In: *Glot* jrg. 2 (1979), nr 2 [p. 141-146]

Bespreking van Nieuwenhuijsen (1978). De auteur geeft een kort overzicht van de inhoud en legt daarbij de nadruk op het programmatische eerste hoofdstuk. Vervolgens bespreekt hij drie problematische punten: 1. de verhouding tussen fundamentele patronen en begrippen van het denken en de uitdrukking daarvan in taal; 2. Nieuwenhuijsens keuze pragmatische kwesties buiten beschouwing te laten; 3. de doelstellingen die voor taalbeschouwing gekozen worden.

49

Klooster, W.G.

'Je weet niet wat je weet. Een verantwoording'

In: *Spektator* nr 4 (1974) [p. 9-13]

De auteur geeft een verantwoording van het schoolboek *Je weet niet wat je weet. Moderne Taalkunde voor het eerste leerjaar mavo, havo, vwo*. Deze methode wil meer zijn dan een grammatica en is gebaseerd op de overtuiging dat bevordering van een taalbeschouwingsattitude het vermogen ontwikkelt de intuïtieve kennis van de eigen taal te expliciteren.

50

Kroon, S. & R. Liebrand

'Tien lessen over taalvariatie'

In: *Moer* 1982/3 [p. 22-34]

Na een theoretische inleiding beschrijven de auteurs een reeks van tien lessen over dialectgebruik in Nederland. De leerlingen verwerken deze informatie door het uitvoeren van een aantal taalbeschouwelijke activiteiten.

51

Kroon, S. & R. Liebrand

'Taalvariatie en dialectbeschouwing'

In: Van Paassen, Rijlaarsdam & Zwitserlood (red.) 1984 [p. 63-85]

De auteurs bespreken enkele sociolinguïstische en

dialectologische inzichten over taalvariatie en leggen uit hoe deze van belang kunnen zijn voor leraren en leerlingen. Tenslotte vermelden ze suggesties voor opdrachten en lessen.

52

Lammers, H.

'Voorwaarden voor taalbeschouwingsonderwijs'

In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [p. 17-19]

De auteur beschrijft de voorwaarden waaraan leerkracht en leerlingen moeten voldoen wil een les taalbeschouwing tot een succes worden.

53

Lammers, H.

'Taalbeschouwing en communicatieve competentie'

In: *Levende Talen* nr 387 (1983) [p. 625-630]

De auteur onderscheidt ten aanzien van het begrip communicatieve competentie een linguïstisch en een pragmalinguïstisch aspect en beredeneert in hoeverre taalbeschouwing voor elk van deze aspecten tot verbetering kan leiden.

54

Lammers, H.

'De praktijk van het taalbeschouwingsonderwijs'

In: *Levende Talen* nr 388 (1984) [p. 24-29]

Vervolg op Lammers (1983). Dit artikel gaat over de mogelijkheden om de daar geschetste theorie in de praktijk te brengen. Er wordt een overzicht gegeven van verschillende vormen van taalbeschouwingsonderwijs en mogelijke doelstellingen voor dat onderwijs. Vervolgens worden enkele punten belicht die samenhangen met de praktische uitwerking van taalbeschouwingsonderwijs (keuze van materiaal, structuur van de les, lesvoorwaarden).

55

Lammers, H.

'Taalbeschouwing in een interdisciplinair perspectief'

In: Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984

[p. 67-74]

Tekst van een lezing, gehouden op de conferentie 'Taalbeschouwing ter discussie'. De auteur stelt dat een interdisciplinaire benadering waaraan wordt bijgedragen door de taalwetenschap, de leerplanontwikkeling en de ontwikkelingspsychologie, vereist is om tot goed taalbeschouwingsonderwijs te komen. Bij zo'n benadering moet echter systematisch uitgegaan worden van de communicatieve situaties waarin leerlingen zich bevinden teneinde een te grote discrepantie tussen onderzoeksresultaten en vragen vanuit de praktijk te vermijden.

56

Lammers, H.

'Een kritiek nader beschouwd'

In: *Levende Talen* nr 400 (1985) [p. 242-245]

Reactie op Velthoven (1985).

57

Lammers, H., L. Lentz & H. van Tuijl
Taalbeschouwing ter discussie
Enschede, SLO, 1984 [140 p.]
Verslag van een op 16 mei 1984 gehouden conferentie over taalbeschouwing. Bevat een inleidend artikel (Lentz e.a. 1984); de informatie die de deelnemers vooraf ter beschikking werd gesteld (Hogendorp e.a. 1984); de gehouden lezingen (Lammers 1984, Fase 1984, Van Dort-Slijper 1984, Hagen 1984, Tack 1984, Switalla 1984) en een verslag van de discussie naar aanleiding van de lezingen.

58

Lentz, L., W. Herrlitz & H. Lammers
'Taalbeschouwing, een kinderspel'
In: Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984 [p. 11-23]
De auteurs verwerpen een taalbeschouwing die zich eenzijdig op de verbetering van de taalvaardigheid richt. Uitgaande van de manier waarop kinderen reflecteren en waarbij het spel een belangrijke rol speelt, formuleren zij twee invalshoeken voor taalbeschouwing: 1. een functionele benadering (taalbeschouwing als didactiek voor het taalvaardigheidsonderwijs) en 2. taalbeschouwing als culturele vorming.

59

Lentz, L. & H. van Tuijl
'Kijken naar hoofdletters en punten'
In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [6, p. 35-42]
De auteurs vestigen de aandacht op een onderwerp waar de meeste taalboekjes nauwelijks aandacht aan besteden — het gebruik van hoofdletters en punten — en geven enkele suggesties om deze stof op een taalbeschouwelijke manier te behandelen.

60

Lentz, L. & H. van Tuijl
'Geheim'
In: Lentz & Van Tuijl (red.) 1982 [2, p. 3-9]
Beschrijft een reeks taalbeschouwingslessen naar aanleiding van het thema 'geheim'. Aan de orde komen: het woord geheim, de taal van geheimen, met taal bondgenootschappen sluiten, de taal van de namen.

61

Lentz, L. & H. van Tuijl (red.)
Katernen. Taalvaardigheid in de basisschool
Enschede, SLO, 1982
In deze losbladige katernen worden de resultaten van het SLO-project 'Taalvaardigheid in de basisschool' naar de praktijk vertaald door het geven van lessuggesties en -voorbeelden, didactische aanwijzingen en achtergrondinformatie. Behalve de rubriek taalbeschouwing zijn er onder meer bijdragen over taaldrukken, werken met teksten en gesprekken in de klas.

62

Lepeltak, J.
'Taalbeschouwing en informatica in het voortgezet onderwijs'
In: *Levende Talen* nr 393 (1984) [p. 376-380]
Een pleidooi voor een vakken-geïntegreerde aanpak van het vak informatica in het voortgezet onderwijs en voor experimenten binnen het moedertaalonderwijs, in het bijzonder de taalbeschouwing. In het eerste gedeelte wordt besproken in hoeverre taalbeschouwing een rol kan spelen bij te ontwikkelen cursussen informatica in het voortgezet onderwijs. Het tweede deel bevat een voorstel voor een serie lessen, zoals die als experiment gegeven werden in 1984.

63

Lint, P. van
'Communicatie op afstand. Gesproken vormen van taalverkeer in de media'
In: Van Paassen, Rijlaarsdam & Zwitserlood (red.) 1984 [p. 8-37]
De auteur behandelt tweegesprekken zoals die voorkomen in tele- en massacommunicatie. Na een pleidooi voor meer aandacht voor de media in het moedertaalonderwijs geeft de auteur een classificatie. De theorie (socio-retorica) wordt toegepast op het adviesgesprek en het politieke interview. Dit leidt tot een analyse waarin het accent op interactionele en organisatorische elementen ligt. Het doel van zulke analyses is het ontdekken en zelf leren toepassen van retorische regels.

64

Meddens, H.
'Traangas, Braakgas, Zenuwgas'
In: *Moer* 1982/1 [p. 7-21]
Voor het onderwijs in praten en luisteren worden praktische aanwijzingen gegeven. Tevens wordt de samenhang van taalbeschouwing met spreek/luistervaardigheid uitgewerkt en er worden analyse-mogelijkheden gegeven die uitgaan van een taalbeschouwingsmodel dat gebaseerd is op een indeling in syntaxis, semantiek en pragmatiek.

65

Meddens, H.
'Gaaf u zitten — zolang het nog kan. Conversatie-analyse in de bovenbouw'
In: Van Paassen, Rijlaarsdam & Zwitserlood (red.) 1984 [p. 38-62]
Radio- en tv-programma's zijn het materiaal waaraan de auteur zijn theoretisch kader demonstreert. Dit kader omvat de drie niveaus pragmatiek (communicatiesituatie, digitale en analoge communicatie, taaluiting en taalhandelingen, sequenties, beurten en beurtwisseling), semantiek (betekenis en werkelijkheid) en syntaxis (voortgangsschema en werkelijkheid). Tenslotte wordt dit theoretisch kader omgezet

in een aantal vragen die niet alleen naar aanleiding van gesprekken op radio en tv gesteld kunnen worden, maar die ook op andere gesprekken van toepassing zijn.

66

Nieuwenhuijsen, P.M.

'Richting geven aan taalbeschouwing'

In: *Spektator* jrg. 6 (1976), nr 5 [p. 260-275]

De auteur betoogt dat taalbeschouwingsonderwijs de taalbeheersing kan verbeteren mits nagegaan wordt op welke punten de taalbeheersing van de leerlingen voor verbetering vatbaar is. Hij noemt conditionele zinnen als voorbeeld van een lacune in het taalvermogen. De door de transformationeel-generatieve theorie geïnspireerde taalkunde is de taalkundige basis voor zo'n taalbeschouwing.

67

Nieuwenhuijsen, P.M.

Gerichte taalbeschouwing

Groningen, Wolters-Noordhoff, 1978 [187 p.]

In hoofdstuk 1 zet de auteur zijn opvattingen uiteen: taalbeschouwing kan een bijdrage leveren aan een grotere taalbeheersing als die beschouwing zich richt op lacunes in het taalvermogen. In de hoofdstukken 2 en 3 wordt deze benadering uitgewerkt voor twee van die lacunes: de voorwaardelijke relatie en presupposities en andere implicaties. In hoofdstuk 4 introduceert hij de begrippen 'autonome' en 'geïntegreerde taalbeschouwing' en geeft hij enkele voorbeelden.

68

Paassen, W. van, G. Rijlaarsdam & F. Zwitserlood (red.)

Taalbeschouwing voor gevorderden

's Hertogenbosch, Malmberg, 1984 [DCN Cahier 15, 176 p.]

Een bundel artikelen over taalbeschouwing voor gevorderde leerlingen in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs en voor gevorderde leraren: de bijdragen zijn geschreven door taalwetenschappers en moeten nog vertaald worden naar de onderwijspraktijk. Bevat artikelen over gesproken vormen van taalverkeer in de media (Van Lint), conversatieanalyse (Meddens), taalvariatie en dialect (Kroon & Liebrand), pragmatiek en semantiek (Van Calcar), argumentatieleer (Van Eemeren & Grootendorst), argumentatie in een betogende tekst (Van den Hoven), taalwetenschap en moedertaalonderwijs (Hulshof).

69

Peer, W. van

'Een gebruiksaanwijzing voor *Taal gebruiken*'

In: *Levende Talen* nr 368 (1982) [p. 78-82]

Een aanvulling op *Taal gebruiken* (Ankone e.a.

1978) in de vorm van een alfabetisch zaakregister van lesonderwerpen.

70

Pijffers, W.

Traditionele grammatica en taalbeschouwing

Groningen, Wolters-Noordhoff, 1983 [104 p.]

Dit boekje is voornamelijk bestemd voor studenten aan PA's en lerarenopleidingen en beoogt de aanstaande leraar te helpen de veelheid van taalverschijnselen te systematiseren. Deze systematisering volgt de indeling klank-, woord-, zins- en betekenisleer, waaraan sociolinguïstische, pragmatische en logische onderscheidingen zijn toegevoegd. De 16 korte hoofdstukken worden vergezeld van opdrachten en literatuurverwijzingen voor verdere studie.

71

Pistor, E., R. Kieft & E. Postma

Lesideeën

Groningen, Wolters-Noordhoff, 1984 [102 p.]

De auteurs geven 227 in rubrieken gerangschikte lesideeën voor het voortgezet onderwijs. Behalve de rubriek taalbeschouwing met 12 suggesties, bieden ook de rubrieken 'Woorden', 'Leesvaardigheid', 'Luisteren' en 'Media' aanknopingspunten voor taalbeschouwelijke activiteiten. Met werkbladen.

72

Sluis, K.

'Nota *Taalbeschouwing* niet publiekgericht'

In: *Moer* 1982/3 [p. 50-54]

Kritische bespreking van *Over onderwijs in taalbeschouwing* (ACLO-M/SLO 1981). De auteur noemt als voornaamste bezwaar dat de nota geen handreiking aan leerkrachten van de basisschool biedt.

73

Switalla, B.

'Leerplanontwikkeling voor taalbeschouwing. Bemerkungen zur aktuellen Diskussion'

In: Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984

[p. 95-103]

Tekst van een lezing, gehouden op de conferentie 'Taalbeschouwing ter discussie'. De auteur reageert op een aantal vragen die geformuleerd werden op een in 1983 gehouden werkconferentie over taalbeschouwing. Hij brengt deze vragen onder in een schema waarin de samenhang tussen doelstellingen, didactiek, leerplanontwikkeling, taalbeschouwingsonderwijs, taalvaardigheid en taaltheorie wordt aangegeven.

74

Tack, P.

'Taalbeschouwing gedemonstreerd in lessen over protesteren'

In: *Nova et Vetera* jrg. 9 (1982-1983), nr 5

[p. 340-353]

De auteur beschrijft een reeks lessen over protesteren, een taalhandeling die vanuit een cultureel, een communicatief en een grammaticaal perspectief beschouwd wordt. Daarnaast wordt een tiental andere

mogelijkheden voor de beschouwing van 'protesteren' aangegeven.

75

Tack, P.

'Excuseer, ik kon niet beter'

In: *Moer* 1983/2 [p. 19-26]

De auteur beschrijft een reeks lessen over excuseren, waarbij aandacht wordt besteed aan excuseerstrategieën en aan de maatschappelijke normen waarbinnen taalgebruik functioneert.

76

Tack, P.

'Een visie op taalbeschouwingsonderwijs vanuit de praktijk'

In: Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984

[p. 88-94]

De auteur beschrijft een taalbeschouwingsonderwijs dat zich richt op de reële behoeften van de leerlingen. Hij geeft aan hoe hij de aarzelingen van de leerlingen overwint om vervolgens voor hen reële communicatieve situaties aan de orde te stellen. Bij deze benadering spelen normen en conventies een cruciale rol.

77

Taks, W.

'Het woordenboek in je achterhoofd'

In: *Moer* 1982/5 [p. 46-54]

Beschrijft een reeks taalbeschouwingslessen voor de lagere klassen van het voortgezet onderwijs over woordvorming.

78

Tordoir, A.

'Taalbeschouwing voor MTO en VTO'

In: *Levende Talen* nr 364 (1981) [p. 641-659]

Beschrijving van een literatuuronderzoek naar de aansluiting van moedertaalgrammatica-onderwijs op het vreemde-talenonderwijs. De auteur schetst de situatie in Nederland en diverse Europese landen en signaleert in het buitenlandse onderzoek een tendens naar een taalbeschouwingsonderwijs dat fundamenteel verschilt van het traditionele grammatica-onderwijs. Zij bepleit de ontwikkeling van een leer-gang taalbeschouwing waarin op systematische wijze de betrekking tussen de moedertaal en de vreemde talen verwerkt is.

79

Velthoven, A.

'De taalbeschouwing volgens Lammers'

In: *Levende Talen* nr 400 (1985) [p. 238-245]

Kritische bespreking van Lammers (1983; 1984). De auteur bekritiseert de opzet van de artikelen en betoogt dat ze niet bruikbaar zijn voor de onderwijs-praktijk.

80

Vuurmans, A.C. & J. Nelissen

'Kinderen onderzoeken hun taal (1)'

In: *Moer* 1984/3 [p. 22-31]

De auteurs beschrijven het werk van de Sovjet-onderwijspsychologe L.I. Ajdarova. Zij ontwikkelde een experimenteel moedertaalonderwijsprogramma, waarin taal systematisch tot object van onderzoek wordt gemaakt. In dit artikel staat die 'oriëntering in de taal' centraal.

81

Vuurmans, A.C. & J. Nelissen

'Kinderen onderzoeken hun taal (2)'

In: *Moer* 1984/4 [p. 23-29]

De auteurs beschrijven het werk van de Sovjet-onderwijspsychologe L.I. Ajdarova die een experimenteel moedertaalonderwijsprogramma ontwikkelde waarin taal systematisch tot onderwerp van onderzoek wordt gemaakt. In dit artikel staan spellings-, morfologisch onderzoek en poëtica centraal.

Publikaties over de vraag: 'Wat is taalbeschouwing?'

Er bestaan verschillende opvattingen over wat taalbeschouwing nu precies is. Hoort het grammatica-onderwijs er ook bij? Is taalbeschouwing hetzelfde als reflectie? Wat zijn de doelstellingen van het taalbeschouwingsonderwijs? Wat is de plaats van taalbeschouwing als onderdeel van het moedertaalonderwijs? Niet iedereen beantwoordt deze vragen op dezelfde manier. In de volgende publikaties proberen de auteurs zulke vragen te beantwoorden en daarmee leveren ze direct of indirect een bijdrage aan de ontwikkeling van het begrip 'taalbeschouwing' en aan het taalbeschouwingsonderwijs.

1, 2, 5, 7, 8, 9, 10, 15, 17, 18, 20, 24, 25, 28, 31, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 62, 64, 66, 67, 68, 70, 73, 76, 78, 80, 81

Publikaties over de praktijk van het taalbeschouwingsonderwijs

Suggesties voor de praktijk van het taalbeschouwingsonderwijs zijn er in allerlei soorten en maten, variërend van summiere aanduidingen van onderwerpen die op taalbeschouwelijke wijze behandeld kunnen worden tot uitgewerkte lesvoorstellen met een verslag van de

praktijkervaringen. We maken een onderscheid tussen lessuggesties en -voorstellen enerzijds en uitgewerkte lesvoorstellen anderzijds. Suggesties en voorstellen geven een korte aanduiding van mogelijke onderwerpen en, eventueel, de manier waarop ze aan de orde gesteld kunnen worden. Uitgewerkte lesvoorstellen geven gedetailleerd aan hoe een bepaald onderwerp op taalbeschouwelijke manier in een of meer lessen of in de vorm van een thema behandeld kan worden en, eventueel, wat de ervaringen met dergelijke lessen zijn. Uitgewerkte lesvoorstellen zijn herkenbaar aan een *gecursiveerd* nummer.

Sommige lesvoorstellen zijn expliciet voor een specifiek niveau of schooltype bedoeld. Soms blijft zo'n aanduiding achterwege. We maken onderscheid tussen het basis- en het voortgezet onderwijs en, voor zover mogelijk, tussen de onder- en de bovenbouw. De onderbouw van het basisonderwijs omvat de groepen 1 tot en met 5 (vroeger de kleuterschool en de klassen 1-3); de bovenbouw de groepen 6 tot en met 8 (vroeger de klassen 4-6). De onderbouw van het voortgezet onderwijs omvat de klassen 1-3, de bovenbouw klas 4 tot en met het laatste schooljaar.

Basisonderwijs

1, 4, 15, 19, 21, 22, 27, 28, 32, 41, 59, 60, 61, 80, 81

Basisonderwijs onderbouw

5, 6

Basisonderwijs bovenbouw

11, 23

Voortgezet onderwijs

3, 15, 18, 39, 62, 67, 71, 78

Voortgezet onderwijs onderbouw

10, 20, 30, 36, 47, 74, 75, 76, 77

Voortgezet onderwijs bovenbouw

13, 14, 16, 26, 43, 45, 50, 51, 63, 64, 65

Recensies en reacties

In deze rubriek vindt u boekbesprekingen en reacties op artikelen en publikaties.

ACLO-M/SLO 1981:	33, 72
Damsma e.a. 1985:	31
Calcar, van 1975:	34
Hulshof 1984:	46
Korthagen 1983:	35
Lammers 1983, 1984:	79
Lammers, Lentz & Van Tuijl (red.) 1984:	46
Nieuwenhuijsen 1978:	9, 48
Pijffers 1983:	37
Velthoven 1985:	56